

CSEKA ERVIN

A büntető tárgyalási rendszer

I.

Kiindulási pontok

A szakaszokra, alszakaszokra tagolódó büntető eljárásban a tárgyalás központi helyet foglal el. Az eljárás előkészítő szakaszában (nyomozás, vizsgálat) összegyűjtött bizonyítékok csak a vád lehetőségét, a vád pedig a bírósági eljárás alapját teremti meg a konkrét ügyekben; az ezek után sorra kerülő bírósági tárgyaláson azonban már a közvetlen feladat a döntés a büntetőjogi felelősség kérdésében. A tárgyalás a bűnügyekben keletkezett jogvita lefolytatásának és végső értékelésének évszázados múltra visszatekintő és napjainkban is rendszerinti formája. A tárgyalási formának és tartalomnak a jelentősége indokolja, hogy a tárgyalás rendjét, menetét az eljárási törvény kimerítően szabályozza, éspedig az eljárás előkészítő szakaszához viszonyítottan több és szigorúbb kötöttségek előírásával.

Bár a büntető tárgyalás formai és tartalmi elemeinek, szerkezeti felépítésének többféle változata alakult ki a jog- és intézménytörténeti fejlődés során, mégis *az alapvető ismérvek* nagyjából ugyanazok maradtak: a felek közreműködésével a bizonyítási eljárás lefolytatása; a vád és a védelem képviselőinek nyilatkozatai az eldöntésre váró tény- és jogkérdésekről; a bíróság érdemi határozatának meghozatala. Ugyanakkor a tárgyalás változó, illetőleg (relatív) állandó elemeinek, azok arányának függvényében megjelentek a tárgyalási formáknak olyan alaptípusai, amelyeknek jellemző vonásai többé-kevésbé a *jelenkori tárgyalási rendszerekben* is felismerhetők. Elég utalni a büntető eljárás nyomozóelvé, vádélvé, illetőleg vegyes rendszereire, amelyekben ezek az elvek általában éppen a büntető tárgyalás felépítésében sajátosságaiiban érvényesültek a nélkül, hogy a maguk tisztaságában valósultak volna meg.

Ha most már korunk főbb tárgyalási rendszereire akarunk pillantást vetni kézenfekvő volna az immár klasszikus kontinentális, valamint az angolszász tárgyalási rendszernek, illetőleg kombinációinak mai változatait számba venni néhány országban. Mindezek helyett azonban ezzúttal csak annyit tűzhettünk ki célul, hogy mindennekelőtt az *új hazai* – érvényes, de még nem hatályos – büntető eljárási kódexnek (1998. évi XIX. törvény) a tárgyalásra vonatkozó elvi jelentőségű normáit tekintjük át röviden, némi összehasonlításban a *ma hatályos jogban* (Be.: többször módosított 1973. évi I. törvény), valamint az *első magyar büntető perrendtartásban* (Bp.: 1896. évi XXXIII. tc.) kifejeződő tárgyalási rendszerrel. Külföldi kódexek szabályozásaira csak érintőlegesen utalunk. Túlnyomórészt a tételes jogi megoldások körében vizsgálódunk, a gyakorlati, néhol az elméleti, lényegében az eljárásjog-dogmatikai aspektust érvényesítve. A tárgyalási rendszer

egyébként igen fontos, de külön témakört alkotó társadalomtudományi, szociológiai, kriminológiai vonatkozásai tehát kívül esnek érdeklődésünk körén.¹

De az elemzések nem voltak kiterjeszthetők a büntető tárgyalás szélesebb összefüggéseire sem. Így magának a büntető eljárási rendszernek a tárgyalási rendszerhez kétségtelenül kapcsolódó problémáira, vagy a tárgyalás előtti – nem bírósági – eljárási szakasznak, sőt a tárgyalás bírói előkészítésének kérdéseire sem. Elhagytuk a tényleges tárgyalást közvetlenül megelőző eljárási cselekmények – a tárgyalás kitűzése, idézések, bizonyítékok beszerzése stb. – áttekintését is. Röviden érintettük, de teljesen nem mellőzhettük a tárgyaláson érvényesülő eljárási alapelvek napjainkban is vitákat kiváltó problémáit, mert ez is külön vizsgálódási terület.² A tárgyaláson hozandó ügydöntő bírósági határozat ugyancsak önállósult témakörére, amelynek nyilvánvalóan vannak a tárgyalási rendszerrel összefüggő részei, szintén csak vázlatosan térünk ki.

A büntető tárgyalási rendszernek csak a *főbb kérdéseit*, s csakis a tárgyalás alaptípusa szemszögéből volt célszerű taglalni, vagyis: az első fokú (jelenleg: büntetett) eljárásban, közvádas ügyekben; a rendes eljárásban. (Mellőzve tehát a vétségi, a külön eljárásokban, a perújítási eljárásban a tárgyalás sajátosságait.) Egyes külön eljárásokat legfeljebb annyiban említünk meg, hogy nélkülözik (nélkülözhetik) a tárgyalási formát; ezáltal ugyan már szükségképpen mérlegre kerül *általában* a tárgyalás napjainkban "megbecsülhető" jelentősége is. Elsősorban azonban abban vizsgálódunk, hogy "*ha van tárgyalás*", ennek a hazai jogban milyen rendszeri vonásai vannak vagy lehetnének, s hogy ezek a klasszikus, de ma is élő tárgyalási rendszerek melyikéhez közelítenek.

E bevezetés záradékaként a *fogalomhoz*: a tárgyalási rendszert az ügydöntő bírósági határozat meghozatalát megelőzően, a tárgyaláson a bíróság és a felek által az eljárási alapelveknek megfelelően végzett, a törvényben előírt, ajánlott vagy megengedett alapvető és sajátos eljárási cselekmények összességének tekintjük. A tárgyalási rendszert meghatározó ismérvek különösen: az eljárási alapelvek és a tárgyalás viszonya; a tárgyalás vezetése; az eljárás résztvevőinek jelenléte a tárgyaláson, a tárgyalás megnyitása; a tárgyalás megkezdése és folytonossága; a vád előterjesztése, a vádlott kihallgatása (nyilatkozata); bizonyításfelvétel a tárgyaláson; a vád módosítása és elejtése; a perbeszédek; a határozathozatal. E témakörök vizsgálata némileg megvilágíthatja a büntető tárgyalási rendszerünk mai jellemzőit.

II.

Az eljárási alapelvek és a tárgyalás

A büntető eljárási alapelvek meghatározzák az egész eljárás rendszerét, a hatóságok és az eljárás résztvevői joghelyzetét, az eljárási cselekmények rendjét, az eljárás lefolytatásának és a büntetőjogi felelősség eldöntésének alapvető szabályait. Általános jellegűknél fogva az alapelvek többsége az eljárás minden szakában érvényesül, de eltérő mértékben és bizonyos sajátosságokkal. A tárgyalási szakaszra az alapelvek korlátlan érvényesülése a jellemző, sőt egyesek csakis a tárgyalásra vonatkoznak (pl. a szervezeti alapelvek, azután a kontradiktórius elv, a nyilvánosság).

¹ Az utóbbi komplex témakör (monografikus) hazai feldolgozására, l.: Bárd Károly: a büntető hatalom megosztásának buktatói. Értekezés a bírósági tárgyalás jövőjéről. Budapest, 1987.

² Erre újabban szerző: Korszerűsödő alapelvek a büntető eljárásban. Szabó András Emlékkönyv. Acta Juridica et Politica. Tom. LIII. Szeged, 1998. 103–119. p.

Az alapelvek mintegy kétszáz év óta uralják az európai eljárási jogrendszereket és jelentősen befolyásolják a büntető tárgyalás rendszerét is. A tárgyalási rendszerek történeti alaptípusainak különbözősége (kontinentális, angolszász rendszer) éppen a bennük "munkáló" alapelvek kisebb-nagyobb eltéréseire, jellegzetességeire vezethető vissza. Megállapítható ugyanakkor, hogy a klasszikus eljárási alapelvek hosszú időn át marandónak látszó *jelentősége, tekintélye* napjainkban megroppant, legalábbis egyes alapelveké és éppen a tárgyalási rendszerre gyakorolt hatásukat illetően.

Az alapelveknek, mint nemcsak processzuális, hanem általános jogi, társadalmi, politikai, történeti képződményeknek egykori erejét, "szívósságát" mutatja, hogy eredetileg a tételes jogok (kódexek) normáin kívül, sőt gyakran azok ellenére alakultak ki és váltak a joggyakorlat irányítóivá (az elmélet "segítségével"). Az alapelvek tartalma, a bennük foglalt "vezéreszmék" ugyanis – a kódexekben való expressis verbis megfogalmazásuk hiányában is – általában kifejeződtek a pozitív jog részletszabályaiban. Mindamellet az alapelvek emelkedő rangja nyilvánult meg abban, hogy egyeseket ezt az eljárási kódexek egyértelműen kötelező normákként foglaltak magukba. Hatályos jogunk (Be. 2–11. §) pedig, a kódex élén, az eljárás (működési) alapelveinek már kimerítő felsorolását adja (tömör tartalmi kifejtéssel).

Ilyen helyzetben mégiscsak jelent valamit – alighanem visszalépést – az új eljárási törvénynek az a megoldása, hogy: az alapelvekből "alapvető rendelkezések" lettek; az eddigiek közül a törvény egyeseket elhagy, másokat nem a kódex elején, hanem a velük kapcsolatos részletrendelkezések között helyez el (pl. a nyilvánosság). E kodifikációs korszerűsítések elsősorban a tárgyaláson eddig hangsúlyozottan érvényesülő *közvetlenség* elvére vonatkoznak. A törvény a közvetlenség elvét, minthogy jelentősen bővíti a közvetett (okirati) bizonyítás lehetőségét a tárgyaláson, nem is deklarálja. Hasonlóan hiányzik a *szóbeliség* elvének kifejezett kodifikálása, a *nyilvánosság* elve alól pedig szaporodtak a kivételek.³

Az előbbi alapelvek hatályosulása korlátozásának a tárgyalása bizonyítás-felvétel módjára (alább VII. pont) és a határozathozatal elveire (alább X. pont) vannak következményei.

III.

A tárgyalás vezetése

A tételes jogok a tárgyalás vezetését a tanács elnökére bízák, de a fontosabb határozatok meghozatalára csak a tanács jogosult. A tárgyalásvezetés feladata – a törvény által meghatározott keretek között – a tárgyaláson a bizonyítási és más eljárási cselekmények végzése, irányítása, gondoskodás a törvény rendelkezéseinek megtartásáról; arról, hogy a felek és más résztvevők eljárási jogosítványait gyakorolhassanak, kötelezettségeiket teljesítsék; az eljárási cselekmények sorrendjének, a tárgyalás menetének meghatározása, a tárgyalás rendjének, méltóságának, zavartalanágának biztosítása. A sokféle teendők között vannak adminisztratív – jogtechnikai természetűek, de *érdemi jellegűek* is, vagyis amelyek kapcsolatosak a tárgyalás legfontosabb feladatával: az igazságnak megfelelő tényállás és a törvényes, igazságos jogkövetkezmények megállapításával. Ezek az utóbbi tárgyalási cselekmények már érintik (érinthetik) a tárgyalás rendszerét, annak jellegét.

³ Ezeket az alapelveket tartalmazza a hatályos Be. 10–11. §.

A most említett témakörben – a jogtörténet múltjában és jórészt ma is – a tételes jogban általában kétféle szabályozási változat ismert. Ha a tárgyalási elnök nemcsak *irányítja, felügyeli* a bizonyítási cselekményeket, hanem *végzi* is ezeket (kihallgatások stb.), a *kontinentális* modelltől van szó; ha a kihallgatások nem tartoznak a jogkörébe, mert ezeket a *felek végzik*, *angolszász* tárgyalási rendszerről beszélünk. A tárgyalásvezetésnek a bizonyítási és a kapcsolódó más eljárási cselekmények irányában tanúsított aktivitása, avagy passzivitása logikus folyománya annak a bizonyításfelvételi (nem bizonyítási!) rendszernek, amelyet valamely eljárási kódex megvalósít.⁴

Új törvényünk, az angolszász minta szerint, a felekkel s nem – mint a hatályos jog – a tanács elnökével végezteti a tárgyalási bizonyítás-felvétel legfontosabb teendőit, a kihallgatásokat. (L.: alább VII. 2. pont). Ennek folytán a tanácselnök tárgyalásvezetési jogköre – a hatályos [Be. 188. § (3) bek.] és a régi magyar joghoz (Bp. 307. §) képest – jelentősen *leszűkült*. A tanács elnökének a kihallgatásokkal kapcsolatban csak *kisegítő* jellegű jogosítványai maradtak (utólagos kérdezési lehetőség, bizonyos felügyelet a felek kérdésfeltevései fölött).

A feleknek a bizonyításfelvételben való aktív közreműködése biztosításával az új törvény nyilvánvalóan olyan tárgyalási rendszert preferál, amelyben a *felek* eljárási pozíciója *erősödik*. De nem biztos, hogy ennek alátámasztására feltétlenül szükség volt – tágabban értelmezett vezetési, azaz – *rendfenntartási* jogkörében a tanácselnök által a felek képviselőivel szemben alkalmazható szankciók szigorítására. A hatályos jogban (Be. 189. § (3) bek.) szabályozott eddigi figyelmeztetés helyett ugyanis az új törvény szerint [246. § (1)–(2) bek.] az ügyéssel szemben rendreutasítás, a védővel szemben rendbírság alkalmazása lehetséges. (A utóbbi a pótmagánvádló képviselőjével szemben is.) Nagyon fontos a tárgyalási rend fenntartása, de az ügyféli eljárást megvalósító tárgyaláson fokozottan méltányos szankcionálást indokol, ha a rendzavarás a jogvita eldöntésében közvetlenül érintett felek képviselői részéről történt.

IV.

Az eljárás résztvevőinek jelenléte a tárgyaláson; a tárgyalás megnyitása

1. Az angolszász típusú ügyféli (akkuzatórius) és a kontinentális, nagyrészt francia mintájú inkvizitórius (inkább csak "prezidenciális") tárgyalási rendszerben egyaránt van jelentősége annak a kérdésnek, hogy a törvény kiknek a jelenlétét teszi kötelezővé, illetőleg lehetővé a tárgyaláson. A szabályozások ugyan hasonlóak, de a csekély számú eltérések mégis elvi jellegűek. Természetes, hogy a tárgyaláson a felek és képviselőik kötelező jelenléte mikénti szabályozásának van elsőrendű fontossága.

Az 1896. évi Bp. [302. § (1) bek.] nem ismert kivételt az alól a szabály alól, hogy a törvénytől előtti első fokú (fő) tárgyaláson a *vádolt* jelenléte minden ügyben kötelező.⁵ Jóval későbbi kódexeinkben (1951, 1962) a rendes eljárásban már megjelentek ez alól bizonyos kivételek (pl. ha az eljárás tárgya kizárólag pénzbüntetéssel fenyegetett bűncselekmény) és a hatályos jog is ismer kettőt [kényszergyógykezelés és jogosulatlan külföldön tartózkodás esete; Be. 192. § (3) bek.], az új törvény pedig már csak egyet

⁴ A két fő modellnek, az angolszász, illetőleg a kontinentális rendszernek igen elterjedtek a "keverékei" is. (L.: egyes skandináv, illetőleg középeurópai államok).

⁵ Mindemellert korabeli szakirodalmi álláspont szerint a tárgyaláson meg nem jelent vádolt távollétében helye lehetett bizonyos pergátló körülmények és a védelejtés bejelentésének is. L.: Auer György – Mendelényi László: A bünvádi eljárás jog. II. Főtárgyalás a törvénytől előtti. Budapest, 1930. 59. p.

[kényszergyógykezelés; 281. § (5) bek.]. Megjegyezhető: a tárgyaláson a vádlott kötelező jelenlétének szabályozása ugyan csaknem azonosan szigorú a többé-kevésbé eltérő tárgyalási rendszerekben is, de pl. az új törvényben szabályozott, bármilyen bűncselekmény miatt indított külön eljárásban mód van a tárgyalás megtartására a vádlott távollétében (a vádlott ismeretlen helyen vagy külföldön tartózkodása esetén; XXIV. Fej.)

A régi Bp. [302 § (2) bek.] a vádlott jelenlétéhez hasonló hajthatatlanságot mutatott az ügyész tárgyaláson való kötelező jelenléte tekintetében is. De a későbbi "jogfejlődés" már produkálta a kivételeket, olykor hivatkozva az "ügyész-hiányra", valamint, nagyon is vitathatóan, azzal is érvelve, hogy bár minden bírósági eljárásnak feltétele a vád, de nem mindegyikben a tárgyaláson szükséges a személyes ügyészi vádképviselés. Hatályos jogunk is (Be. 19. §) csupán a büntetési eljárásban teszi kötelezővé az első fokú tárgyaláson az ügyész részvételét, a vétségi eljárásban már csak kivételekkel. Az új törvény is, amely a vétségi eljárást nem ismeri, csak a taxatív felsorolt ügyekben [241. § (1) bek.] rendeli kötelezőnek az ügyész részvételét az első fokú tárgyaláson; helyi bíróságon ilyen ügyekben is elegendő az ügyészségi fogalmazó vagy titkár által ellátott vádképviselés [uo. (2) bek.]. Mindenesetre e szabályozás következményeként előfordulhatnak bűnügyek, amelyek tárgyalásán védő vesz részt és elhangzik védőbeszéd, de nincs jelen az ügyész s így nincs vádbeszéd. Ez a helyzet a tárgyalás kontradiktórius jellegét bizonyára nem erősíti.

A védőnek a tárgyaláson való kötelező jelenléte a régebbi kódexeinkben, a hatályos s az új törvényben is csak bizonyos, nagyjából hasonló esetekre van korlátozva. Ezt a megoldást el kell fogadni mindaddig, amíg az alaptípusú eljárásokban a minden tárgyaláson kötelező védői jelenlét törvényi előírásának ideje a jogfejlődésben el nem érkezik. De a védői jelenlét kérdésének elvi és gyakorlati vonatkozása máris van, mert az új törvényben meghonosított ügyféli per tárgyalásán az egyébként kötelező keresztkérdezés csak azzal a feltétellel hatályosulhat, ha a vádlottnak van védője [294. § (3) bek.].

2. Az eljárási kódexek egyöntetű szabályozása szerint a tanács elnöke a tárgyalás megnyitása során állapítja meg, hogy a vádlott, az ügyész, a védő, illetőleg az egyéb idézettek, értesítettek (tanúk, szakértők, sértett stb.) jelen vannak-e, s hogy nincs-e akadálya a tárgyalás megtartásának a megjelenésre kötelezett valamelyik személy távolléte miatt. Az ezzel kapcsolatban, illetőleg az egyébként szükséges tanácselnöki (bírósági) intézkedések között az új törvénynek két olyan új szabályozása van, amely a tárgyalási rendszerrel függ össze. Az egyik: a tanács elnöke a tárgyalás megnyitásakor közli a bíróság tagjai, a jegyzőkönyvvezető, az ügyész és a védő nevét [281. § (1) bek.]. Ez a közlés, amint erre a miniszteri indokolás is rámutat, a hatóság tagjainak kizárására vonatkozó törvényi rendelkezések (a kizárási ok bejelentése stb.) érvényesülését segítheti elő. A másik: ha a tárgyaláson olyan személy nem jelent meg, akinek a távolléte nem akadályozza a tárgyalás megtartását, a tárgyalás megkezdéséről a bíróság a felek meghallgatása után dönt. [282. § (1) bek.] A feleknek ugyanis – erre utal a miniszteri indokolás – az ügyféli eljárásban fontos bizonyítási érdekei fűződhetnek ahhoz, hogy pl. a tárgyaláson meg nem jelent valamelyik tanúnak a későbbi kihallgatása mégis megtörténjék. Ugyanakkor ezt a helyes szabályozást kiegészíteni lehetett volna a hatályos jognak (Be. 193. § (3) bek.) az új törvényből elhagyott azzal az előírásával, hogy egyes személyek távolmaradása esetén is a tárgyalást meg kell kezdeni és csak a megjelentek kihallgatása után szabad elnapolni, vagyis hogy ebben az egész kérdéskörben nem a tárgyalás megnyitása során, hanem a tárgyaláson kell határozni.

V.

A tárgyalás megkezdése és folytonossága

1. A kódexek szabályozásából általában felismerhető, hogy a tárgyalás megkezdése már az érdemi (in merito) tárgyalást jelenti, mégis a megnyitás és a megkezdés nem mindig határolódik el egymástól kifejezett törvényi rendelkezéssel. Így pl. a régi Bp. rendelkezése szerint [304. § (1) bek.] a tárgyalás megnyitásával kapcsolatos teendők elvégzése után sor kerül. a *vádirat* indítványi részének *felolvasására*, ami már érdemi eljárási cselekmény. Csakis ennek megtörténte *előtt* lehet ugyanis a feleknek egyes perakadályokat, kizárási okokat bejelenteni, ügyek egyesítésére, elkülönítésére, hatáskör, illetékesség hiánya okából ügy-áttételi indítványokat tenni stb.⁶ Több évtizednyi változtatlan jogi szabályozás és joggyakorlat után az 1962. évi 8. sz. tvr-be foglalt Be. [204. § (1)–(2) bek.] szabályozásából a korabeli joggyakorlat arra következtetett,⁷ hogy az érdemi tárgyalás csak akkor kezdődik meg, amikor a vádlott válaszol az "elismeri-e bűnösségét" kérdésre.

A hatályos jog [Be. 196. § (1) bek.] így rendelkezik: "*Ha a tanács elnöke megállapítja, hogy a tárgyalás megtartásának nincs akadálya a bíróság a tárgyalást megkezdi.*" Továbbá (Be. 198. §): "*A tárgyalás megkezdése után a tanács elnöke felhívja az ügyészt a vádirat ismertetésére stb.* Tudjuk tehát, hogy mi történik a tárgyalás megkezdése *után*, de azt nem, hogy milyen eljárási cselekmény elvégzése jelenti a tárgyalás megkezdését. A jelenlegi joggyakorlat értelmezése szerint⁸: a tárgyalás azzal az eljárási cselekmény-sorozattal veszi kezdetét, amikor a tanács elnöke megállapítja a tárgyalás megkezdésének akadálytalanságát, felhívja az ügyészt a vád ismertetésére (és az ügyész ismerteti is a vádat). Az új törvény (284. §) *hasonló* szabályozásából (és a miniszteri indokolásból) sem egyértelműen, hanem csak összetett következtetési művelettel állapítható meg "a tárgyalás megkezdése".

Látható, hogy a nem eléggé szabatos tételes jogi szabályozás problémákat okozhat abban a kérdésben, hogy pontosan melyik eljárási cselekmény tekinthető az érdemi tárgyalás megkezdésének, amelytől a tárgyalás folytonosságát kell számítani. Az utóbbi kérdés már a közvetlenség elvének kezdődő érvényesülésével és így a tárgyalási rendszerrel is összefügg.

2. A büntető igazságszolgáltatás időszerűségéhez fűződő érdekek szempontjából az lenne ideális helyzet, ha a bíróság a megkezdett tárgyalást "az ügy befejezéséig lehetőleg nem szakítja meg". [Be. 196. § (1) bek.] Ez azonban különösen a nagy terjedelmű bizonyítást igénylő ügyekben gyakran nem lehetséges, ezért a megkezdett tárgyalást, esetleg ismételt, félbe kell szakítani vagy el kell napolni s több tárgyalási napot kell tartani.

A folytonosságában megszakított tárgyalásokra nézve az eljárási törvények rendelkezéseket tartalmaznak annak érdekében, hogy az időben elhúzódó tárgyalásokon a bizonyítékok erejének, a bírák közvetlen benyomásainak csökkenése következtében az ügyek tárgyalási elbírálásának alapossága ne vallja kárát. Ugyanakkor az is fontos, hogy a tárgyalások többletmunkát okozó ismétlésére viszonylag ritkán kerüljön sor.

Az érdekek ilyen ütközésében a jogalkotás olykor a *közvetlenség* elvének *sérelmével* járó szabályozásra is kényszerülhet. Az eljárások gyorsítására irányuló gyakorlati igények méltánylásában – a "korszerűsített" hatályos jogban [Be. 197. § (1)–(2) bek.] és e

⁶ Ezekre rámutatott Auer – Mendelényi i.m. 63. p.

⁷ L.: Jászai Dezső (szerk.): A büntető eljárás kommentárja I. Budapest, 1967. 889., 902. p.

⁸ László Jenő (szerk.): A büntető eljárás magyarázata II. Budapest, 1982. 584. p.

kérdésben azzal lényegében egyezően az új törvényben is [286. § (3)–(4) bek.] - már-már a végső határt érték el a processzuális "könnyítések". A régebbi szabályozásokban előírt egy, két vagy három hónap helyett⁹ ma már hat hónap az az idő, amelyen belül az elnapolt tárgyalást ismétlés nélkül folytathatja a változatlan összetételű bírósági tanács. Továbbá: a tárgyalás hat hónapon belül a korábbi tárgyalás anyagának ismertetésével is megismételhető, ha a tanács hivatásos bíró tagjának a személye nem változott. Ez az utóbbi szabályozás nincs összhangban a bírósági tanács tagjainak egyenrangúságát kimondó törvényi rendelkezéssel [Be. 21. § (4) bek., új törvény 14. § (6) bek.]. Az is vitatható, hogy a korábbi tárgyalás anyagának ismertetése, illetőleg a korábbi tárgyalás tényleges megismétlése azonos fogalmak lennének.

A szóbeliség és a közvetlenség elvét hátrányosan érintő ezek a megoldások egyben a tárgyalási rendszer eklektikus jellegéhez is közelítenek.

VI.

A vád előterjesztése; a vádlott kihallgatása (nyilatkozata)

1. A tárgyalás megkezdése után az első érdemleges eljárási cselekmény a vád ismeretése. Ez a tárgyalás rendszerében a kontradiktórius elv érvényesülésének logikai következménye. Ez régebbi kódexeink szerint abból állt, hogy a *tanács elnöke* felolvasta vagy felolvastatta a vádiratot, vagy annak meghatározott részét. Hatályos jogunk (Be. 198. §) a vád előterjesztését már az *ügyészre* bizza, mert ezt a vádképviselő részének tekinti. Az ügyész a vádiratnak a *leglényegesebb részeit* [Be. 146. § (2) bek. b), c), f) pont] ismerteti: a tényállást, megjelölve a bizonyítékokat, a minősítést stb. Nem így volt a régi Bp. szerint, amely a vád ismertetését még elvi kérdésként kezelte és a vádiratból csak a vádlott *nevét* és a "*bűncselekmény* tüzetes megjelölését" [Bp. 255. § 1) és 2) pont, 304. § (1) bek.] engedte felolvasni. A törvény előírta: "Az elnök köteles ellenőrizni, hogy ennél többet.... a vádiratból fel ne olvassanak.". A korabeli szakirodalom szerint ezáltal lehet megakadályozni, hogy a tárgyaláson a bizonyítási eljárást már eleve a vád álláspontja befolyásolja.¹⁰

Ilyen megfontolás és tilalom a későbbi kódexeinkben már nem található, így az új törvényben sem, amely a *teljes vádirat* ügyészi ismertetéséről rendelkezik [284. § (2) bek., a. pont]. Pedig az ügyféli eljárásban a tárgyaláson a vád és a védelem egyensúlyának fenntartása még perotechnikainak látszó eljárási cselekményeknél is kívánatos; ezért is követi a vád előterjesztését nyomban a vádlott nyilatkozata (285. §).

2. A vád előterjesztése után a szó a másik felé, a védelemé, éspedig *személyesen a vádlotté* a modern vegyes rendszerű eljárásban a tárgyaláson. Abban a kérdésben azonban már részben eltérő a kódexek szabályozása, hogy a vádlott első tárgyalási megnyilatkozása vajon melyik eljárási pozíciójából következik: *ügyféli* minőségéből-e vagy abból, hogy vallomása a *bizonyítás* egyik *eszköze*, avagy mindkettőből? Korábbi kódexeinkhez hasonlóan a hatályos jog sem biztosít a vádlott részére az előterjesztett vádra önálló nyilatkozattételi lehetőséget, hanem a vádlott csak a kihallgatása során tehet a bizonyítás eszközei közé – első helyre – sorolt vallomást. A *régi Bp.* (304–305. §) is

⁹ Ez az idő a régi Bp. [335. § (3) bek.] szerint, de pl. a jelenlegi 1975. évi osztrák Strafprozessordnung szerint (278/a §) is: egy hónap.

¹⁰ Ezt hangsúlyozták egyöntetűen: *Finkey Ferenc*: A magyar büntető perjog. tankönyve. Budapest, 1916. 426. p.; *Vámbery Ruzssem*: A bünvádi perrendtartás tankönyve. Budapest, 1916. 245. p.; egyúttal megállapították, hogy az említett eljárási szabály megsértése semmisségi ok bejelentésének alapja lehet.

csak a vádlott *kihallgatásáról* rendelkezett, bár ezt a bizonyítási eljárástól elválasztva, a tárgyalás első érdemleges eljárási cselekményeként szabályozta. Az új törvény elviszerkezeti megoldása az (előbb már id. 285. §), hogy a vádlott az előterjesztett vádra nyomban tehet (ügyféli) *nyilatkozatot*, amely elkülönül az ezt követő kihallgatásától, s amely már bizonyítási cselekménynek [288. § (4) bek.] számít.

A részben eltérő szabályozásokban lényeges és közös vonás, hogy a vádlottnak a tárgyalási kihallgatása során tett vallomása bizonyítási eszköz, s az ebből származó *bizonyítékot* a bíróság – a többi bizonyítékkal együtt – értékeli. De az új törvényben bevezetett vádlotti (ügyféli) nyilatkozat intézménye is tagadhatatlanul *sok hasonlóságot* mutat a vádlottnak a tárgyalási kihallgatása során tett vallomásával, mint bizonyítási eszközzel. A nyilatkozat előtt megkérdezik tőle, hogy megértette a vádat, majd nyilatkozhat arról, hogy a büntetőjogi felelősségét elismeri-e. Ezek "hagyományos" kihallgatási kérdések, jóllehet a "megengedett nyilatkozattétel" formájába vannak öltöztetve. Annál is inkább, mert – továbbmenően – a vádlott a vád megalapozottságáról is nyilatkozhat (mellesleg eljárási akadályokról is).

Kétségtelenül lehet bizonyos lélektani ("processzuál-pszichológiai") jelentősége (hatása) a vádlott önálló, a tárgyalást mintegy "bevezető" nyilatkozatának, mint első reagálásának a vádra. Viszont az is lehetséges, hogy e nyilatkozat nem könnyíti, hanem nehezíti a vádlott egész magatartásának megítélését a bíróság részéről. Így pl. akkor, ha a vádlott "bevezető" nyilatkozatában esetleg elhangzanak releváns tényközlések (beismerés stb.)? Mert ilyenek előfordulhatnak, nem tilthatók meg (sőt pl. "a vád megalapozottsága" kérdéskör egyenesen sugallhatja ezeket), még ha értékelésük problematikus is lehet amiatt, hogy a törvény a bizonyítási eszközök között [76. § (1) bek.] a vádlott nyilatkozatát nem, hanem csak vallomását sorolja fel, s e nyilatkozatot nem is előzi meg a vallomással kapcsolatban kötelezően előírt hatósági figyelmeztetés [117. § (2) bek, 289. § (4) bek.].

VII.

Bizonyításfelvétel a tárgyaláson

A büntető eljárásban a tárgyalás, a tárgyaláson pedig a bizonyításfelvétel foglalja el a központi helyet. Ebből következően a tárgyalás egész rendszerére a bizonyításfelvétel, annak módja, alapvető és részletes szabályozása a leginkább meghatározó. Ezúttal azonban az új törvénynek és korábbi kódexeinknek a bizonyítással, az egyes bizonyítási eszközökkel kapcsolatos részletszabályai vizsgálatát mellőzve, csakis a tárgyalási rendszert közvetlenül jellemző fő kérdéseit érintjük a tárgyaláson folyó bizonyításfelvételnél (bizonyítási eljárásnak). Ennek témakörei: a vádlott kihallgatása (az előző VI. 2. pontban foglaltak kiegészítése); a tanúk kihallgatása (a szakértők meghallgatása); az okirati bizonyítás.

1. A hazai és a kontinentális eljárási kódexeknek hagyományosan azonos szabályozása az, hogy a tárgyaláson a bizonyításfelvétel – a többé-kevésbé egymástól eltérő tárgyalási rendszerekben is – kötelezően a *vádott(ak) kihallgatásával* kezdődik; ezt írja elő az új törvény is [288. § (1) bek.]. Ennek az általánosan elterjedt szabályozásnak a helyességét a miniszteri indokolás megmagyarázza, de azt, hogy az új törvény szerint [290. § (1) bek.] – eljárási jogtörténetünkben eddig ismeretlen szabályként – "a vádlottat először kérdések feltevésével az *ügyész* hallgatja ki", egyetlen szóval sem indokolja. De nem is hozhatók fel meggyőző érvek erre a rendszeri változtatásra, arra, hogy miért

célszerűbb, ésszerűbb az eddig klasszikusnak mondható tanácselnöki feladatnak, a vádlott kihallgatásának átruházása a vád képviselőjére a tárgyaláson. Nem lehet ezt a megoldást semmiféle összefüggésbe hozni az új törvényben megvalósított, a tanúkra és a szakértőkre vonatkozó keresztkérdés intézményével. A vádlott nem az "ügyész vádlottja", nem is az "ő tanúja", hanem, miként az ügyész, a vádlott is ügyfél. (A miniszteri indokolásban is hangsúlyozott ügyfélegyenlőség elve.)

Vannak ugyan az új törvényben a vádlott ügyészi kihallgatásának bizonyos korrektívumai is: az ügyész után a védő is tehet fel kérdéseket a vádlotthoz, majd "a kérdés befejeztével" a tanács elnöke és tagjai is, továbbá: kivételes esetben a tanács elnöke a kérdezőtől a vádlott kihallgatását átveheti [290. § (2) és (4) bek.]. De így is, e kisegítő jellegű rendelkezések ellenére a tanács elnökének a jogköre jóval alatta marad a kontinentális átlagnak. Hátha még emlékeztetünk arra, hogy a régi Bp (304. § ut.bek.) szerint "A vádlotthoz az elnökön kívül sem közvetlenül, sem az elnök közvetítésével, senki sem intézhet kérdést." Lehetséges, hogy ebben a témakörben az utóbbi szabályozás az egyik végtel, de az új törvény ismertett megoldása valószínűleg a másik.

2. A tárgyaláson a bizonyításfelvételnél, különösen a tanúk kihallgatásának, a szakértők meghallgatásának a módja (és, mint láttuk, a vádlott kihallgatásának is) közvetlenül érinti, sőt meghatározza a tárgyalási rendszert. Hazánkban és a kontinens legtöbb országában régóta – az elmélet és a gyakorlat által is helyeselt – az a szabályozás honosodott meg, hogy a tárgyalás vezetésében egyébként is *aktív tanácselnök* végzi a bizonyítási cselekményeket, így a kihallgatásokat is. Mindez kiegészül a tanács tagjainak, a feleknek és képviselőjüknek a bizonyításban (a kihallgatásokban) való közreműködésével (kérdésfeltevések, indítványok, észrevételek).

A túlnyomórészt a nyomozóelven felépülő ez a francia tárgyalási modell egyes országokban *módosult* a vádelvű angolszász eljárási rendszer egyes sajátosságaival, így különösen a tárgyaláson a felek általi – kölcsönös – kihallgatással (*keresztkérdés*). Ezt a kissé vegyes, de alapjai miatt még mindig kontinentálisnak tekintett kihallgatási rendszert fakultatív (a felek megegyezésétől függő) formájában ismerte a régi Bp. is (308. §). A *keresztkérdést* azonban, még fakultatív változatában sem fogadta megértéssel sem a joggyakorlat sem az elmélet,¹¹ s a tárgyaláson a felek nem is igen vették igénybe.¹² A kontinens országaiban jórészt hasonló volt a helyzet; sőt legújabb irodalmi megnyilatkozás szerint Németországban¹³ a – tételes jogban ugyan szabályozott – keresztkérdést a gyakorlatban nem alkalmazzák. Általánosságban megállapítható, hogy az európai kontinens országainak többségében ez az angolszász eredetű intézmény nem honosodott meg.¹⁴

¹¹ Néhány mondat egy átfogó jellegű szakirodalmi bírálatból: "Azok a reménységek, amelyeket ennek az intézménynek meghonosításakor tápláltak..., egyáltalán nem váltak valóra. Bizonyítják ezt azok a sikertelen kísérletek is, amelyekkel ennek az intézménynek a közép-európai jogrendszerbe való beilleszkedését igazolni kívánnák... A keresztkérdés az angol per szellemével telített intézmény. A peres eljárás a nemzet kultúrájának egyik szerves része. Mint az angol társadalomban, úgy a peres eljárásban is elv, hogy az erők szabad érvényesülésének nem lehet korlátot szabni. Nincs okunk azonban meggyőződve lenni arról, hogy az erők szabad érvényesülése a legszerencsésebb eszköze a pernek az igazság felkutatásában..." A felek által való kihallgatás... idegenből átültetett, gyökeret verni nem tudó intézménye lesz peres eljárásunknak". Az idézeteket l.: *Auer-Mendelényi* i.m. 79. p.

¹² Vámbéry szerint (i.m. 249. p.) ennek oka "az ügyészi kar vonakodása" volt.

¹³ L.: Werner *Beulke*: *Strafprozessrecht*, Heidelberg, 1994. 167. p.

¹⁴ L.: erre áttekintést újabban: Jean *Pradel*: *Procédure Pénale comparée dans les systèmes modernes*. Toulouse, 1998. 103-104.- p. Az 1988. évi olasz Codice di Procedura Penale ismeri a keresztkérdést (498. cikk).

Ilyen helyzetben és előzmények után alighanem váratlanul érte a hazai szakmai közvéleményt és a jogalkalmazókat is, hogy az új törvény bevezette nálunk a tárgyaláson a keresztkérdezést, méghozzá kötelező jelleggel. (Feltétel: védő részvétele a tárgyaláson.) E szerint (294–295. §) a tárgyaláson a tanúk kihallgatása és a szakértők meghallgatása *kérdések feltevéséből* áll, amelyeket az ügyész intéz, illetőleg a védő intézhet azokhoz a tanúkhöz, szakértőkhöz, akiknek ki(meg)hallgatását ő indítványozta. De módja van a feleknek (a vádlottnak is) az ellenféli tanúhoz, szakértőhöz kérdést feltenni, ismételten is, majd "a kérdések befejeztével" a tanács elnöke és tagjai is kérdezhetnek.

Az új törvény általános indoklása szerint "a felek általi kihallgatás az angolszász keresztkérdezésnek a kontinentális rendszerhez igazított szelídített változata". Ez kétségtelenül így van, mert a tanács elnökének és tagjainak megmaradt a kérdezési joga (bár ez a miniszteri indoklás szerint "nem jelenti a kérdezés átvételét"), továbbá mert a bíróság dönt a felek bizonyítási indítványairól (287. §) és hivatalból is elrendelhet bizonyítást (305. §).

Mindezek, vagyis a keresztkérdezéses tárgyalás részleteinek körültekintő rendezése ellenére is,¹⁵ aggályokkal lehet fogadni a *hazai büntető tárgyalási rendszer lényeges megváltoztatását*.¹⁶ És e tekintetben természetesen nem az elméleti megítélés esetleges fenntartásai a legfontosabbak s nem is a jogalkalmazók netáni – de érthető – szakmai idegenkedése az angolszász talajból kontinentális processzuális viszonyok közé átültetett rendszerrel szemben, hanem sokkal inkább az a veszély, hogy a konkrét ügyekben a *tárgyalások elhúzódnak* a felek általi kihallgatások várhatóan lassúbb üteme miatt.

De új helyzetnek néznek elébe a *bíróságok* is, amelyeknek – hivatalból gyakorolható bizonyos jogosítványaik mellett – csak kiegészítő szerep jut a kihallgatásoknál, annál a fontos bizonyítási tevékenységnél, amelynek végső eredményét, felelősséggel, változatlanul nekik kell megállapítaniuk. Vajon az angol bírának is vannak-e ilyen gondjaik vagy nincsenek? Összehasonlításként és tájékoztatásul szolgálhat *Finkey Ferencnek* – történetesen az angol jogorvoslati rendszerről alkotott, de talán némi általánosítást is megengedő – hajdani véleménye: Az 1907. évi Criminal Appeal Act, azaz "az angol felelősségi törvény is élénk bizonyossága annak, mely kevés érzékük van az angoloknak a jogászai szabatoság iránt."¹⁷

Az új törvény általános és részletes indoklása a keresztkérdezéssel kapcsolatban sokmindennel foglalkozik, így annak angolszász rendszeri gyökereivel, a régi Bp. idevágó szabályozásával, a mostani szabályozás részleteinek megvilágításával stb. Sajnálatos azonban, hogy az indoklás éppen arra az alapvető, a szakmai közvéleményt elsősorban érdeklő kérdésre nem válaszol, hogy tudniillik milyen *kényszerítő szükség* idézte elő, és éppen most, a keresztkérdezéses tárgyalási rendszernek, ennek a tipikusan angolszász karakterű intézménynek kötelező formában való bevezetését eljárásjogunkba, amely történeti fejlődésének változataiban mindig a kontinentális rendszer elvi alapjain nyugodott. Alig hihető, hogy időszerű feladatainknak, az aggasztó arányú bűnözés elleni küzdelemnek, a közbiztonság megerősítésének vagy a jogharmonizáció követelményei tel-

¹⁵ Igaz, minden körültekintés mellett is kimaradt a törvényből a több védő, illetőleg a több tanú (szakértő) esete a keresztkérdezésnél, továbbá annak szabályozása, hogy mi az eljárás akkor, ha nem a felek által indítványozott, hanem a bíróság által hivatalból elrendelt bizonyítás kiegészítés során idézett tanú kihallgatása (szakértő meghallgatása) szükséges. Erre nézve ma is figyelemreméltó egy régi szakirodalmi álláspont: "Nem kívánhatják a felek, hogy maguk hallgassák ki azokat a tanukat vagy szakértőket, akiket az elnök vagy a bíróság hivatalból idézett". L.: Auer-Mendelényi i.m. 80. p.

¹⁶ Az új törvényben szabályozott külön eljárások többségében azonban megmaradt a tanácselnök (egyesbíró) általi kihallgatás rendszere.

¹⁷ *Finkey*: i.m. 537. p.

jesítésének éppen a kereszkérdezéses tárgyalási rendszer megvalósítása volna a *conditio sine qua non*-ja..

3. A tárgyalási rendszert, s benne a közvetlenég elvének érvényesülését érinti az a kérdés, hogy az eljárási törvény milyen körben teszi lehetővé a tárgyaláson a *közvetett (okirati) bizonyítást* a közvetlen jellegű bizonyítási eszközök igénybevétele (vádlott, tanú kihallgatása) mellett vagy helyett. A közvetlenség elvének sérelmét jelenti, ha a törvény – a kivételes eseteken túlmenően – széles körben engedi meg a korábbi közvetlen bizonyítás eredményének (vallomásnak) a tárgyaláson olyan "átváltását", hogy a tárgyaláson a korábbi vallomásról készült okirat (jegyzőkönyv) felolvasásával történik a – már csak közvetett jellegű – bizonyítás.

Az új törvény szerint a tanács elnöke, indítványra vagy hivatalból, felolvassa vagy felolvastatja (ez tehát nem diszpozitív, hanem kógens rendelkezés) a nyomozás során tett vallomását annak a *vádlottnak*, aki a tárgyaláson a vallomástételt megtagadta [290. § (1) bek.]. Ezáltal a felolvasott nyomozati (okiratba foglalt, közvetett) vádlotti vallomás olyan bizonyító erővel van felruházva, mintha az a tárgyaláson mint szóbeli vallomás (azaz mint közvetlen bizonyítási eszköz) jelent volna meg. Ez a szabályozás ezért sérti a közvetlenség és a szóbeliség elvét (amelyeket ugyan az új törvény alapelvekként nem is fogalmaz meg), de a védelem elvét is. Tárgyalanná teszi ugyanis a vádlottnak az új törvényben [117. § (2) bek., 289. § (4) bek.] is biztosított azt az alapvető eljárási jogosítványát, hogy a vallomástételt a kihallgatás során bármikor megtagadhatja.

A hatályos jog már módosítva (1994. évi XCII. tv. 5. §) az előbbiekhöz hasonlóan rendelkezik. A Be. eredeti szövege szerint [1973. évi I. tv. 83. § (3) bek., 203. § (1) bek.] még nem volt lehetőség – szoros kivételtől eltekintve – vallomást tartalmazó okirat felolvasására a tárgyaláson.

A régi Bp. [305. § (1) bek.] viszont megengedte (nem tette kötelezővé) a tárgyaláson vallomást tenni nem kívánó vádlott nyomozati vallomásának felolvasását, de ezt a szakirodalom élesen bírálta.¹⁸

A tárgyaláson a mentességi jogával élő *tanú* korábban tett vallomásának felolvasását az új törvény (némi törvény-előkészítési, szerkesztési bizonytalanság után, ami az általános indokolás VI. pont 16. bekezdéséből és a 293–297. §-hoz fűzött részletes indokolás nyomdahibás 3. és 4. pontjából is kitűnik) – elvileg is helyesen – nem engedi meg [296. § (3) bek.]. De az ez alóli egyetlen törvényi kivétel sem meggyőző. (Tudniillik nincs felolvasási tilalom, "ha a védő a nyomozás során tett vallomásnál jelen volt".)

VIII.

A vád módosítása és elejtése

1. A *vádmódosítás* a tárgyaláson rendszerint a *bizonyításfelvétel alakulása* folytán válik szükségessé az eredetileg emelt vádhoz képest. A vád módosítása azonban lehetséges akkor is, ha a tényállás a tárgyaláson ugyan változatlan, de az ügyész úgy látja, hogy *más (jogi minősítésű)* bűncselekménnyről van szó, mint ahogyan azt a vádemeléskor megítélte. Az ügyésznek mindkét esetben – feladatköréből és a tételes jog rendelkezéséből is következő – kötelessége a vád megfelelő módosítása azért, hogy végül is a bíróság

¹⁸ "A vallomást a főtárgyalás befejezéséig megtagadó vádlott korábbi vallomásával a bíróságnak foglalkoznia szabad nem volna. ... Következetten tehát a törvény, midőn megengedi, hogy ... az előbbi vallomásáról felvett jegyzőkönyv felolvastassék." L.: *Auer–Mendelényi*: i.m. 65. p.

elé ténybelileg és jogilag pontos, törvényes vádat terjeszthessen. A vád módosításának mindkét említett esete: *vádváltoztatás*, amelynek addig van helye, amíg a bíróság az érdemi határozatát ki nem hirdette. De a *bíróságnak* is feladata a bizonyítás-felvétel fejleményeinek következményeit levonni, ezért – megfelelő esetben, ügyészi vádváltoztatás hiányában, – a bűncselekmény súlyosabb minősítésének a lehetőségét a tárgyaláson megállapítja.

A vádváltoztatásnak, illetőleg a bíróság hivatalból tett, említett megállapításának azonban kihatása lehet a vádlottra a védekezésre való felkészülését illetően; ilyenkor a tárgyalás elnapolása is indokolt lehet. Ebben a kérdésben a hatályos jog szabályozása [Be. 209. § (3) bek.] egy árnyalattal jobb az új törvény szabályozásánál [310. § (2) bek.]. Az utóbbi szerint ugyanis a bíróság csak a felek erre irányuló indítványára napolhatja el a tárgyalást, míg a hatályos jog szerint – a felek meghallgatása után – hivatalból is elnapolhatja.

A vádelv, közelebbről a váddal való rendelkezési jog szembeötlően nyilvánul meg a vádmódosítás másik változatában, a *vádkiterjesztésben*. E szerint ha az ügyész – a tárgyalási bizonyításfelvétel eredménye alapján – az eredetileg vádba tett bűncselekményen kívül más (további) bűncselekményben is bűnösnek tartja a vádlottat, a vádat az újabb bűncselekményre kiterjeszti.

A – bírósági megállapítással már nem pótolható – vádkiterjesztés meg-, vagy meg nem történte meghatározza a hozandó bírósági érdemi határozat *kereteit*; az utóbbi tárgya csak olyan további bűncselekmény lehet, amelyet a kiterjesztett vád tartalmaz. A többlet-bűncselekmény folytán új helyzetbe került védelem alanyai részére az eljárási törvények általában a vádváltoztatás eseteire előírtaknál hatékonyabb eszközöket biztosítanak. Megállapítható, hogy e tekintetben – a hatályos jogi szabályozással szemben [Be. 209. § (3) bek.] – az új törvény megoldása [310. § (3) bek.] a *helyes*; így rendelkezett egyébként a régi Bp. is [318. § (2) bek.]. Az új törvény ugyanis vádkiterjesztés esetén a vádlott és a védő együttes indítványára (a régi Bp. már a vádlott indítványára is) a tárgyalás elnapolására vagy az ügy elkülönítésére kötelezi a bíróságot; a hatályos jog ilyenkor is csak lehetőséget ad az elnapolásra. A szigorúbb szabályozás felel meg a vádelvvel itt kölcsönhatásban lévő védelem elve fokozottabb érvényesülésének a jogállam tárgyalási rendszerében.

2. A *vádelejtés* az az eljárási cselekmény, amikor a közvádoló ügyész a tárgyaláson a bírósághoz intézett egyoldalú szóbeli nyilatkozatában levonja a következményét a tárgyalási bizonyítás *negatív* eredményének, avagy visszamenőleg annak, hogy már a vádemelés kellő ténybeli és/vagy jogi alap nélkül történt. A vádelejtés a megfelelő esetekben gyakorolható jog és egyben kötelesség is, akárcsak a vádmódosítás, s mint általában az ügyész legtöbb eljárási cselekménye. A vádelvű bírósági eljárásban és tárgyaláson a vádelejtésnek éppúgy meg van a rendeltetése, mint *pozitív* ellenpárjának, a vádemelésnek és a vádképviseletnek. Ennek folytán nincs nagy jelentősége annak, hogy a kódexek a vádelejtés feltételeit általában nem határozzák meg, s hogy a vádelejtést csak mint az ügyész eljárási jogosítványát szabályozzák [L.: új törvény 311. § (1) bek.]

A konkrét ügyekben ugyanis a vád emelésének és fenntartásának csak *akkor és addig* van értelme, amikor és amíg a vád alapján bűnösséget megállapító ítélet (azzal egyenértékű ügydöntő végzés) hozatalának nagyfokú valószínűsége fennáll; ellenkező esetben a vádat el kell ejteni. Erre figyelemmel a vádelejtési gyakorlatnak ki is alakultak következetes (logikai) elvi alapjai: akkor indokolt a vádelejtés, ha a tárgyalási bizonyítás eredménye alapján – az ügyész szuverén megítélése szerint – a bíróság felmentő ítélete vagy az eljárást megszüntető végzése várható. De hazai jogunkban volt már példa arra, hogy

a törvény szabályozta egyértelműen a vádelejtés "esetét" (indokoltságát és szükségességét). A régi Bp. 315. §-ának (2) bekezdése szerint: "Ha a vádló a vádlottat elítélhetőnek nem tartja, a vádat elejti." (A kijelentő mód: a "vádat elejti" itt is, mint az eljárási normák törvényi megszövegezésénél mindig a felszólító – parancsoló – módot jelenti. De azért az ügyész mérlegelési joga is megvan, éspedig a vádelejtés feltételének megítélésében („ha a vádló a vádlottat elítélhetőnek nem tartja”).

A vádelejtés újabban felmerült törvényi alternatívájával, "a felmentésre irányuló ügyészi indítvánnyal" [új törvény 315. § (3) bek.] a perbeszédnek kapcsán (alább IX. 2. pont) foglalkozunk.

IX.

A perbeszéd

A tárgyaláson elhangzó perbeszédeknek minden tárgyalási rendszerben nagy jelentőséget tulajdonítanak. A perbeszéd ugyanis az *egyetlen lehetőség* az egész büntető eljárásban arra, hogy a felek és képviselőjük az ügyben elfoglalt ténybeli és jogi álláspontjukat *összefoglalóan, előszóval* kifejthessék. A perbeszéd célja pedig az, hogy a felek a bíróságot indokolt állásfoglalásuknak megfelelő érdemi határozat hozatalára indítsák. A perbeszéd (vádbeszéd, védőbeszéd) tartalmi, formai (retorikai) részletkérdéseit a gyakorlat dolgozza ki; a tárgyalási rendszerrel kapcsolatban a perbeszédnek csak néhány, problematikus alapkérdésére van mód ezúttal kitérni. Egyebek között ilyen: a perbeszéd tartására jogosultak köre; indítvány az ügyészi perbeszédben a vádlott felmentésére; a perbeszéd és a tárgyalásvezetés viszonya. E témakörök szabályozása az eljárási törvényekben nem mindig egyértelmű, s így a *gyakorlatban* alakulnak ki többnyire ugyancsak vitatható megoldások. Pedig ezek az elméleti megközelítés szempontjából is fontos kérdések, mert kifejezhetik – különösen az ügyféli perben – a feleknek az érdemi bírósági döntés "előmozdításában" való nagyobb vagy kisebb közreműködését.

1. A hatályos jog (Be. 212. §) az első fokú tárgyaláson perbeszédre jogosultak között nem nevezi meg a *vádlottat*. A jogalkalmazási gyakorlatban elterjedt felfogás szerint a védőbeszédet csak a védő tart, a vádlottat az utolsó szó joga illeti meg. Sajnálatos lenne azonban, ha bármilyen jogértelmezés oda vezethetne, hogy a vádlottnak nincs joga védőbeszéd tartására. A hatályos tételes jognak kétségtelenül hiányos szabályozását ugyanis összefüggésben kell értelmezni a törvény közvetve ide is kapcsolódó más rendelkezéseivel. E szerint [Be. 256. § (3) bek.]: a másodfokú tárgyaláson perbeszédet először a fellebbező tart. Miután fellebbező lehet a vádlott is (Be. 242. § 1. a, pont), ebből következik, hogy ilyenkor ő (is) jogosult perbeszédet tartani. Olyan jogmagyarázat pedig aligha állná meg a helyét, hogy a törvény csak a másodfokú tárgyaláson biztosítja a vádlott perbeszéd tartási jogát, az első fokú tárgyaláson azonban nem. Nem is volna elképzelhető, hogy olyan fontos eljárási jogosítvány tekintetében, mint a perbeszéd, a vádlott korlátozottabb helyzetben lenne a védőjénél, de az sem, hogy a tárgyaláson, védői részvétel hiányában, egyáltalán nem hangzik el védőbeszéd, hanem csak az utolsó szó a vádlott részéről.

Az új törvény [314. § (1) bek.] javít a hatályos jog hiányos rendelkezésein, de csak részben. Kimondja, hogy a vádlott az ügyész vádbeszédét és a védő védőbeszédét követően – az utolsó szó jogán kívül is – a tárgyaláson felszólalhat. Indokolt lett volna a vádlottnak jogot adni "perbeszéd" tartására s nem csupán "felszólalásra" (egy sorban a közvadas ügyben ügyfélnek nem is számító sértettel, egyéb érdekelttel). Az új törvény

szerint [342. § (5) bek.] a vádlott csak akkor tarthat védőbeszédet, ha védő nincs jelen a tárgyaláson. Ez kétségtelenül egy – ha nem is elegendő – lépés a hatályos jog korrekciója irányában.

Egyértelmű volt a régi Bp. [314. § (2) bek.] rendelkezése: "... az elnök ... felhívja a vádlót vádbeszédének, utána a vádlottat és a védőt a védelemnek szóbeli előterjesztésére." Teljesen rendjén való volna ma is, ha bizonyos esetekben két védőbeszéd hangzik el a tárgyaláson, minthogy a védelemnek két önálló alanya van: a vádlott és a védő; az előbbit még az utolsó szó joga is megilleti.

2. A hazai eljárási jogtörténetben eddig ismeretlen szabályozással bővülnek az új törvénynek az ügyészi vádbeszéddel kapcsolatos rendelkezései: "Ha az ügyész a vádlott bűnösségét nem tartja megállapíthatónak, a perbeszédében ... indokolt *indítványt tesz a vádlott felmentésére*" [315. § (3) bek.].¹⁹ A szóhasználatban kifejeződik, hogy itt nem *vád*-, hanem csak *perbeszéd*ről van szó; ámde az ügyész perbeszéde fogalmilag is kizárólag vádbeszéd lehet, amely a vádlott bűnösségének megállapítására és megbüntetésére irányul.

A vádelejtésről szóló 311. §-hoz fűzött miniszteri indokolás mintegy a *vádelejtés alternatíváját* rögzíti: "A javaslat rendelkezései nem zárják ki azt a lehetőséget sem, hogy ha az ügyész a bizonyítás eredményéhez képest úgy látja, hogy a vád nem tartható fenn, a vádlott felmentését indítványozza." Pedig a logikus az lenne, hogy ha "a vád nem tartható fenn", akkor a vádat elejtik. A miniszteri indokolás mégis a felmentés indítványozásának lehetőségéről, mint az ügyész választási jogosultságáról szól, tudniillik a vádelejtés helyett. De az új törvény 315. § (3) bekezdésének szövege még csak nem is lehetőséggént, hanem kategorikus imperatívuszban írja elő a felmentés indítványozását a vád reménytelenségének esetében ("indítványt tesz").

Nyilvánvaló *vádelejtési helyzetben* felmentő ítélet hozatalának indítványozása: ellenkezik a vádelv értelmével; megszünteti a tárgyalás kontradiktórius jellegét; a bűnügy tárgyat, a jogvitát felszámolja; megkettőzi a védelem funkcióját; a bíróságot – amelyet a felmentési indítvány nem is köti, mégis – üresjáratban foglalkoztatja a "vád alaposságának" vizsgálatával. Száz év távlatából sem lehet vitatni a régi Bp. [az új törvény 315. § (3) bekezdésénél időtállóbb 315. § (2) bekezdésének] világos, az elmélet és a gyakorlat színe előtt is tiszta, logikus rendelkezését: "Ha a vádló a vádlottat elítélhetőnek nem tartja, a vádat elejti." A felmentő ítélet, illetőleg a vádelejtés folytán hozott eljárást megszüntető végzés ugyanis, ha eljárásjog-dogmatikailag nem is, de az egyetlen döntő mérce, az *ártatlanság vélelmének* hatályosulása szempontjából: azonos.²⁰

3. A törvény által a tanács elnöke (illetőleg részben a tanács) jogkörébe utalt tárgyalásvezetési, rendfenntartási teendők, mint láttuk (fentebb III. pont) szoros összefüggésben vannak a tárgyalási rendszerrel. Így a tanácselnök nagyobb aktivitása a kontinentális, kisebb aktivitása az angolszász rendszerre jellemző. Kérdés, hogy a tárgyalásvezetési jogkörben gyakorolható-e "*felügyelet*" a *perbeszéd*ek fölött is? Igényel-e ez tételes jogi szabályozást vagy sem?

Perbeszéd tartása, akárcsak a bizonyítás-felvételben való közreműködés, az ügyfél alapvető eljárási jogosítványa s ezért jelentősége van annak a kérdésnek, hogy azzal

¹⁹ Csak a gyakorlatban fordult elő néha ilyen ügyészi megnyilatkozás, igaz éppen a legújabb ügyészi gyakorlatban is.

²⁰ A törvényben szabályozott *kivételes* esetben [Be. 210. §, 214. § (3) bek. c, pont és (4) bek.] természetesen sor kerülhet felmentés és a kényszergyógykezelés elrendelésének ügyészi indítványozására.

milyen processzuális keretek között élhet. A hatályos jog idevágóan semmiféle rendelkezést nem tartalmaz a tanácselnök (külön) feladatáról.

Az uralkodó jogértelmezés szerint, minthogy a perbeszéd a tárgyalás részei, ezért velük kapcsolatban is érvényesül a tanácselnök tárgyalásvezetési jogköre, ideértve a rendfenntartási jogot, a kihallgatásoknál a felek kérdésfeltevései fölötti felügyeletet stb. Ezekből lehet választ kapni arra is, hogy pl. a perbeszéd mikor *szakíthatók félbe*.

E témakörnek az utóbbi, alighanem legfontosabb kérdésében a régi Bp. 319. §-a kiemítő szabályozást adott. "A perbeszéd félbe nem szakíthatók, kivéve ha tartalmuk a közrendet vagy az erkölcsiséget sérti, ha bűncselekményt vagy másnak becsületét szükség nélkül érintő kifejezéseket foglalnak magukban, vagy oly körülményt hoznak fel, melynek bizonyítását a törvény kizárja." A gyakorlat ezeket kiegészítette: az általános tárgyalásvezetési eszközökkel szankcionált rendzavarásnak [Bp. 296. § (2) bek.], számított és ezért félbeszakítható volt a perbeszéd, ha a per tárgytól elkalandozó és a tárgyalás menetét is késleltető fejtegetéseket tartalmazott.²¹

Az új törvény [314. § (4) bek.] a perbeszéd félbeszakítására okot adó körülményeket ugyancsak konkrétan megjelöli; ezek: bűncselekményt vagy rendzavarást megvalósító, avagy az eljárás elhúzására alkalmas megnyilvánulások. [Ugyanakkor – igen helyesen – azt is kimondja "Perbeszéd közben a szót nem lehet megvonni"; u. ott (3) bek.]

Az eljárás elhúzását előidéző oknak főleg a vád tárgyával *összefüggésben nem lévő körülmények* fejtegetését szokták tekinteni. Idevonatkozólag mindenesetre ma is meggyőzőnek látszik a régi hazai szakirodalmi figyelmeztetés: "Azt, hogy valamely részlet a perrel összefüggésben áll-e, gyakran csak a gondolat teljes kifejtése után lehet megállapítani, s így a beszéd korai félbeszakítása az ügyfél jogát sértene".²²

Amint helyénvaló, hogy a tárgyaláson a kihallgatások során feltett kérdések ügyre tartozásáról a tanácselnök dönt [új törvény 290. § (4) bek.] annyira indokolatlan volna az ügy érdemi elbírálásával összefoglaló jelleggel foglalkozó perbeszéd félbeszakítása azon a címen, hogy annak egyes részei nem tartoznak az ügyre. Lehetséges ugyanis, hogy a perbeszédet tartó álláspontja szerint éppen az eldöntendő jogvita tárgya a kérdéses körülmény ügyre tartozása. Énnél fogva tény- vagy jogkérdésen – a perbeszéd félbeszakításával – történő (előzetes) tanácselnöki állásfoglalás prejudikálást is jelenthet, ami pedig, mint tudjuk, minden tárgyaláson kerülendő, bármilyen is annak a rendszere.

X.

A határozathozatal

A tárgyaláson végzett eljárási, különösen a bizonyítási cselekmények sorának, a felek ezekben való közreműködésének és a perbeszéd előterjesztésének mintegy betetőzése a bíróság ügydöntő határozatának meghozatala és kihirdetése. A bírósági határozatok elméleti és gyakorlati kérdései, jelentőségük folytán, külön vizsgálódási területre tartoznak. Természetesen vannak a határozatnak a tárgyalási rendszerrel kimutatható – közelebbi és távolabbi – *összefüggései* is, de ezúttal ezeknek is csak érintésére van lehetőség.

Az eljárási kódexek részletesen szabályozzák a határozat meghozatalának feltételeit, pertechnikai kérdéseit, a határozatok fajtáit, szerkezeti felépítését stb. Ezeken felül a kódexek rendszerint tartalmazzák a *határozatok megalapozásánál jelentős elveket*,

²¹ Auer–Mendelényi: i.m. 102. p.

²² Auer–Mendelényi: i.m. u.o.

alapvető rendelkezéseket is, amelyek konkretizálódnak a tárgyalás szerves részét alkotó határozatokban. Ilyenek különösen: a vád és a ítélet viszonya; a tettazonosság; a tárgyaláson lefolyt bizonyítás anyagának felhasználási módja stb. E kérdésekkel kapcsolatos rendelkezések olykor az eljárási törvény különböző részeiben vannak elhelyezve, illetőleg egészben vagy részben hiányoznak is a törvényből.

Az újabb hazai eljárásjogi megoldásokra általánosságban jellemző az "elméletinek" tartott szabályozási modellek lehető kerülése a határozatokkal kapcsolatban. A régi Bp. még szabatosan fogalmazta meg, *kifejezetten a bírói határozatokkal szemben* (is) támasztott követelményekként a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvét; a személyi és ténybeli vádhoz kötöttséget; a közvetlenség elvét; a bíróság tett-minősítési és büntetés kiszabási szabadságát.²³ Mindezekről, mint eljárási alapelvekről, a hatályos Be. is rendelkezik,²⁴ de azok közvetlen összefüggéseit a határozatokkal csak a legutóbb említett kérdésben konkretizálja.

Az új törvénynek is vannak hasonló – a határozatokra kifejezetten nem vonatkozta-
tott – szabályai, de a bírósági határozatok "bizonyításelméleti" megalapozásaként még azt sem tartotta szükségesnek kimondani (ami mindeddig sarkalatos alapelv volt), hogy: "A bíróság ügydöntő határozatát a tárgyaláson közvetlenül megvizsgált bizonyítékokra alapítja" [Be. 10. § (2) bek.]. Igaz azonban, hogy a közvetlenség alapelvének a kinyilvánítása – a tárgyaláson a közvetett (okirati) bizonyítás lehetőségének jelentős törvényi kiterjesztése folytán – nem is lett volna indokolt.

Mégis, az új törvényi szabályozás "sajátosságai" mellett is, remélhető, hogy hazai bírósági gyakorlatunkban a jövőben is érvényesülnek azok az elvek és alapvető normák, amelyek megváltozott tárgyalási (ügyféli kihallgatási) rendszerünkben is alapjai maradnak az ügydöntő bírósági határozatnak.

ERVIN CSÉKA

SYSTEME DE L'AUDIENCE EN PROCEDURE PENALE

(Résumé)

L'auteur analyse le système de l'audience en procédure pénale, en comparaison avec le système étant en vigueur de la Hongrie et de nouveau Code établi en 1998. N° XIX, ainsi que celui des anglosaxons et du continent. Il prend en considération les réglementations concernant l'audience, caractéristiques au point de vue du système. Celles sont les suivantes: relation entre les principes fondamentaux et l'audience; direction de l'audience; comparution des parties, ouverture de l'audience; commencement et continuité de l'audience; présentation de l'accusation, audition (déclaration) de l'accusé; administration de la preuve; amendement et abandon de l'accusation; discussion par les parties; délibération (jugement).

²³ "A bíróság ítéletét csakis a fő tárgyaláson fennforgott bizonyítékokra alapíthatja. A bizonyítás eredménye felett a bíróság a bizonyítékoknak egyenként és összefüggésükben való gondos mérlegelésével határoz." [Bp. 324. § (1) és (3) bek.] A bíróság semmisség terhe alatt nem tehet ítélete tárgyává oly tettet, amely miatt a vádló vádat nem emelt. Sem a tett minősítése, sem a büntetés kiszabása tekintetében nincs a törvényszék a vád indítványához kötve." [Bp. 325. § (1)–(2) bek.]

²⁴ Be. 5. § (3) bek., 9. § (2) bek., 11. § (2) bek., 163. § (2) bek.